

Misbruik van vrouwen en de dubbelzinnigheid van Gods Woord (1993)

Sieth Delhaas

de Bazuin, 5 november 1993

“Incest heeft alles te maken met hoe seksualiteit beleefd wordt en seksualiteit heeft binnen het christendom altijd een slechte plek gehad.”

Inleiding

Deze weken organiseert het Katholiek Bureau voor Sexualiteit en Relaties (KBSR) in de oostelijke provincies een aantal trainingen voor pastores over pastoraat en incest. Sinds er vanaf het midden van de jaren tachtig vanuit de *Vrouw en Geloofbeweging* druk is uitgeoefend op de kerken om zich ook voor dit probleem te interesseren, komt er binnen het pastoraat geleidelijk meer aandacht voor. Hoe zijn pastores zelf gevoelig geworden voor dit onderwerp? Wat betekent dit voor hun theologiseren en hoe reageert de gemeente daarop?

Sieth Delhaas laat drie predikanten aan het woord.

Vanuit de ervaring

Dominee dr. J. Hoek, verbonden aan de Hervormde Kerk (Gereformeerde Bond) te Veenendaal, auteur van ‘Incest, wat gaat dat ons aan?’ (1989) over de problematiek:

“Ik ben vijftien jaar geleden in mijn eerste gemeente met incest in aanraking gekomen en in mijn huidige gemeente nog een keer met twee slachtoffers. Mijn vrouw is arts en zij houdt veel lezingen voor vrouwenverenigingen en zo spreken wij regelmatig samen hierover vanuit pastorale en medisch-psychologische kant.

Vanuit die ervaring ben ik ingegaan op het plan van de uitgever om voor de gereformeerde gezindte iets te schrijven over incest, omdat er voor die kringen nog niets over geschreven was. Ik moet eerlijk zeggen dat ik, toen ik me met deze problematiek meer bezig ging houden, me ook realiseerde dat ik in het verleden signalen evenmin heb onderkend. In die eerste gemeente woonde een vrouw samen met twee broers. Zij zat erg in de put en pas later realiseerde ik me, dat dat met incest verband hield.

Je vangt de signalen ook niet op, omdat het tot voor kort in de maatschappij en de kerken niet mocht bestaan. Predikanten kunnen, door het woord in preken en in voorbeden te noemen, een sfeer scheppen, waardoor er openingen gemaakt worden naar het pastoraat. Maar ook mijn boekje is wel door collega’s gekocht maar niet door gemeenteleden. Het kost

mensen ook nogal wat om naar een boekhandel te stappen en een boekje over incest te kopen, bang als ze zijn dat men denkt dat ze er iets mee te maken hebben.

Hoe de boodschap horen

Toen ik voor het eerst de interviews met slachtoffers las in het boek van Imbens en Jonker ('Godsdienst en Incest'), hoe zij de bijbelfragmenten en preken hebben aangehoord, was mijn eerste reactie: hoe hebben ze het kunnen horen! Als je een beetje catechisatie hebt gevolgd, weet je toch dat het anders ligt. Maar ik heb intussen geleerd, dat ik voortaan moet uitgaan van de wijze waarop de boodschap wordt gehoord en jarenlang gehoord is. Vanuit die kennis zal ik mijn boodschap anders moeten verwoorden. Je moet je verplaatsen in de situatie van degene die incest heeft meegemaakt.

Er blijkt in de gemeente een grote onkunde te bestaan over de wijze waarop je met de beelden uit de bijbel dient om te gaan. Als je in dat boek van Imbens en Jonker leest hoe preekfragmenten over bijvoorbeeld David en Bathseba, Rachab, de hoer van Jericho en andere passages geassocieerd worden met vrouw en zonde, dan kun je niet meer onbevungen preken.

Ik probeer dit te voorkomen en te veranderen door, terwijl ik met mijn preek bezig ben, erop gespitt te zijn hoe ik beelden gebruik om dit soort kortsluitingen te voorkomen. Ik heb ook meer aandacht gekregen voor de patriarchale context en ik benadruk meer de cultureel gebonden situatie waarin de verhalen zijn ontstaan.

In de praktijk houd ik me niet aan een preekrooster. Ik ben daardoor vrij om dus wel eens een tekstgedeelte te gebruiken waarvan ik gemerkt heb dat dat in de gemeente speelt. Bijvoorbeeld dat stuk in Leviticus over de onreinheid van een vrouw nadat er een meisje geboren is. Die duurt twee maal zo lang dan wanneer er een jongen is geboren. Het is belangrijk om uit te leggen waarom dat zo was en dat zoiets met de cultuur van die dagen te maken had.

En in zo'n geval waar gesproken wordt over 'mannen die door vrouwen bevlekt zijn', zou je onmiddellijk de lezing moeten onderbreken en uitleggen waarom dat daar zo staat. Uitgaande van een volledige erkenning van het gezag van Gods Woord, kun je dan toch preken vanuit een gezichtspunt, dat die woorden gericht zijn tot mensen in een bepaalde situatie. Het komt veel meer aan op de nadruk op het hermeneutisch proces van de prediking.

Ik ben lid van de Hervormde Synode en ik merk daar, dat er in het algemeen een tendens is om anders met teksten om te gaan. Onlangs is er bij het Breed Moderamen een afvaardiging geweest van de Hervormde Werkgroep Incest om aandacht te vragen voor de zogenaamde 'Wirkungsgeschichte' van teksten in de prediking en dan zie je dat zo'n punt onmiddellijk word overgenomen.

Kritisch luisteren

Ja, en hoe je de gemeente zelf hiervoor gevoelig kunt maken? Wat het bijbellezen thuis betreft zou je er het beste aan kunnen werken via bijbelkringen en volwassenenkatechese. Maar 's zondags preek ik voor een paar honderd mensen en op zo'n kring doordeweeks komen er niet meer dan vijftwintig.

In handreikingen vanuit de synode zie ik niet veel. Die belanden niet bij de gemeente. Een encycliek van de paus haalt meestal nog de pers en dat kan iedereen dan lezen, maar zover komt de synode niet.

Daarnaast hoop ik dat de gemeente zelf zo kritisch luistert dat zij ook predikanten aanspreekt op het niet zorgvuldig omgaan met teksten. Incest heeft alles te maken met hoe seksualiteit beleefd wordt en seksualiteit heeft binnen het christendom altijd een slechte plek gehad. Daardoor is er binnen kerkelijke kringen vaak sprake van verdringing van seksualiteit. Dat kan het gevaar opleveren dat dan eerder de stoppen doorslaan. In zulke gevallen kan er ook nooit sprake zijn van een open gesprek tussen ouders en kinderen over seksualiteit en zo blijft dit onderwerp in een taboesfeer hangen. Een ander punt is dan nog de verkeerde invulling van autoriteit en macht binnen het gezin. Men kan met het uitoefenen van gezag veel te ver gaan. Het vijfde gebod kun je naar twee kanten uitwerken, zoals Paulus doet in Efeze: ouders, tergt uw kinderen niet. Er zijn verhalen dat kinderen incest hebben laten gebeuren en verzwegen hebben juist op dit punt. Je hoort dan later: ‘Ik wilde mijn vader niet te schande maken omdat er staat: eert uw vader en uw moeder. Als je dat dan op zondagochtend in de kerk elke keer weer voorleest, dan ben je je er wel van bewust hoe verkeerd zo’n woord van de Tien Geboden kan uitwerken. Dat is een verschrikking.’

Minder naïef

Harry Pais, pastor in de Samen op Weg- gemeente Arnhem Zuid-Elden en Henk Hortensius, pastor in de Protestantse Streekgemeente Maas en Waal, zijn juist bezig aan een klinisch pastorale training van twaalf weken in de psychiatrische inrichting Zon en Schild. Ook zij zeggen ‘minder naïef’ dan voorheen om te gaan met bijbelteksten.

Pais: “Sinds ik me ervan bewust geworden ben dat dingen als incest gebeuren, ben ik er meer attent op hoe teksten worden gehoord, wie er onder mijn gehoor zitten en hoe mensen die blutsen hebben opgelopen luisteren naar verhalen als het gaat over liefde en vergeving. Hoe horen zij verhalen waarin de ondertoon van seksueel geweld zit? Je wordt attent op de mogelijkheden van misbruik van teksten en daarom is het belangrijk om de dingen bij de naam te noemen.

Onlangs stond de tekst op het rooster van zeventig maal zeven maal vergeven uit Mattheüs 18. Vergeving kun je dan uitleggen als dwang. Je móet elkaar vergeven, je móet van elkaar houden, zeker in de meest primaire relaties. Toen heb ik inderdaad nadrukkelijk in de preek gezegd, dat er situaties zijn waarin van vergeving in eerste instantie helemaal geen sprake kan zijn. Vergeving kan een heel lang proces zijn en er kunnen situaties zijn waar dat proces nooit op gang kan komen. Vergeving gaat nooit achter de rug van slachtoffers om.”

Hortensius: “Toen de Richterenverhalen op het preekrooster stonden, merkte ik dat het verhaal van Jeftha’s dochter was weggelaten. Doordat ik gevoelig gemaakt ben voor verhoudingen tussen mannen en vrouwen en dit zelf nu ook zo voel, vond ik dat je dit verhaal niet over kon slaan. Op een tussenliggende zondag heb ik het verhaal behandeld en ben er heel confronterend mee bezig geweest. Wat zit er in aan goede boodschap, vroeg ik, maar tegelijkertijd heb ik hardop gezegd dat een dergelijke omgang van een vader met zijn dochter zo verschrikkelijk snel doet denken dat God zo iets ook legitimeert.

Als ik zo’n verhouding met name noem, kunnen ook vrouwen begrijpen dat ze niet gek zijn als ze zelf denken dat zo’n situatie helemaal niet kan. Dat je zo niet met mensen kunt omgaan

moet gehoord en in de kerk gezegd worden. Het spreken hierover maakt het tot een realiteit en tot nu toe mocht het daar niet zijn. Voor mij speelt vooral het aspect macht van de man een rol. Ik ben me bewust geworden van mijn positie als man binnen het pastoraat. Bijvoorbeeld als jongere man van veertig tegenover een oudere vrouw, of als man van veertig bij een jonge weduwe. Bij incest speelt vooral mee, dat sommige vrouwen door wat ze hebben meegemaakt eigenlijk alleen nog maar via een zichzelf overleverende openheid aandacht kunnen vragen. Als pastor moet ik daar oog voor hebben en met die openheid moet ik zorgvuldig omgaan. Ik alleen ben de verantwoordelijke. Wat mij tijdens de training op Zon en Schild schrijnend opvalt is, dat tachtig procent van de jonge vrouwen tussen de 20 en 35 jaar er zitten omdat ze psychisch vastgelopen zijn door incestervaringen. Dat werd tot voor kort helemaal niet onderkend.”

Pais: “Ik ben er gevoelig voor geworden doordat ik gescheiden was, in een eenzame positie zat en een vriendin had die sterk feministisch was. Dan word je in die problematiek gegooid en behoorlijk door elkaar geschud. Ik zat toen in het studentenpastoraat in Groningen en toen we een aantal diensten voorbereidden over hoe mannen en vrouwen met elkaar omgaan, kwamen juist de verhalen los van de vrouwen met de vraag aan de mannen: weten jullie wel waarover het eigenlijk gaat? Die verhalen waren voor mij schokkend nieuw. Het ging niet eens over incest, maar over het feit dat vrouwen ‘s avonds niet alleen over straat kunnen. Mijn reactie was: och, dat valt toch wel mee. Maar het idee van bedreigd zijn, het weten dat het gebeuren kan, was mij onbekend. Die verhalen hebben mij op het spoor gezet.

Signalen opvangen

Toen hebben we in een groep het boek van Imbens en Jonker gelezen en als je door die problematiek eenmaal geraakt bent, laat het je niet meer los. Maar de signalen opvangen vergt méér. Een tijdlang ben ik met een vrouw van 55 pastoraal onderweg geweest. Ze had me wel eens verteld, dat zij een buitenechtelijk kind had van haar zwager en dat dat haar hele leven onder een schaduw had gezet. Pas na een halfjaar kon ik dit als seksueel geweld benoemen. Zij was een jong meisje toen het gebeurde en haar zwager ouder en door de wol geverfd. Daarin zit dat machtsverschil. Zij is misbruikt, haar kind bij haar weggehaald, zoals dat toen nog ging, en zij had er bovendien een schuldgevoel aan over gehouden. Pas toen kon ik haar de vragen stellen: en uw zwager, heeft hij een schuldgevoel? Ook zij was zich niet bewust van de ongelijkwaardigheid die erin meespeelde. Hortensius: “In mijn studietijd in de jaren zeventig was er een actieve feministische groep waarbij mijn huidige vrouw. Daarin ben ik gevoelig geworden voor het machtsverschil. We hebben toen meegewerkt aan het project van de Wereldraad van Kerken over seksisme en het gezag van de bijbel. Bij mij is het eerst gegaan via ontkenning: het zijn anderen die het doen en het kan niet op zo’n grote schaal zijn. Vervolgens leer je zien dat je ook een potentiële dader bent, maar aan de andere kant:

waar ligt de grensoverschrijding waardoor sommigen dader zijn? Dat is wel belangrijk geweest. Vervolgens moet je leren jezelf te accepteren als man die altijd iets van een mengeling heeft van actief naar buiten treden en van ontvankelijkheid en tederheid. Als je dat ervaren hebt, raakt het je niet meer zo dat je erop aangesproken wordt dat je ook een man bent en in sommige opzichten ook het gedrag van een man vertoont.”